

Prof. Dr.

Belgin Erdođmuş'a

A R M A Ğ A N

DOR
YAYINLARI

Prof. Dr.

Belgin Erdođmuş'a

ARMAĞAN

Derleyen : Doç. Dr. M. Murat İNCEOĞLU

DER
YAYINLARI
İSTANBUL - 2011

Kitabın Adı

Prof. Dr. Belgin Erdoğan'a Armağan

Derleyen

Doç. Dr. M. Murat İnceoğlu

Yayıncı

DER YAYINLARI

Molla Fenari Sokak, Der Han 28/A, 34410 Cağaloğlu - İSTANBUL.

Tel: (0212) 527 01 65 - 511 51 90 / Belgegeçer: (0212) 511 47 76

www.deryayinevi.com.tr

e-posta:der@deryayinevi.com.tr / info@deryayinevi.com.tr

Şubelerimiz

Der Kitabevi Sahaflar Çarşısı No: 1 Beyazıt / İSTANBUL

Tel: (0212) 513 55 75

Derin Kitabevi Sahaflar Çarşısı No: 3 Beyazıt / İSTANBUL

Tel: (0212) 513 18 20

Basım

Ada Ofset / Topkapı-İSTANBUL

Cilt

Kısmet Ciltevi / Topkapı-İSTANBUL

Kapak Tasarımı

Yurdağül TUNCA

Yayın No 419

ISBN 978-975-353-378-2

© DER YAYINLARI – Aralık 2011

Copyright © Bu kitabın, Türkiye'de yayın hakları *Der Yayınevi*'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Yayınevimizden yazılı izni alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz. Hiçbir şekilde kopya edilemez; fotokopi, faksimile veya başka bir şekilde çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Justinianus Döneminde Müsadere Uygulamaları

Tolga Ersoy*

I. Giriş

Antik dünyada, mülkiyet hakkının en yetkin hukukî tanımlanmasına, Roma hukuk sistemi içerisinde ulaşılmıştır. Lâkin, Roma Cumhuriyetinin son döneminden itibaren, mülkiyet hakkının kamusal açıdan en büyük ihlâli de mevcut olmuştur. Bu ihlâl, siyâsî bir silâh olan müsadere¹ Siyâsî bir silâhtır, çünkü “iç-ötekiler”² olarak tanımlanan gruplara yöneliktir. İktidarın potansiyel rakip olarak gördüğü gruplar, bu siyâsetin asıl nesnesi olmakla birlikte, zaman zaman kişiler de hedefi olabilmektedir.

Müsadere, iktidar sahibine iki avantaj sağlar: İç-öteki olarak algıladığı hasmını ezmek ve hazineyi doldurmak. Roma geleneğinde, başından beri iç-ötekiler diyeceğimiz grupların bastırılması için kullanılan, etkili bir siyâsî silâh olmuştur. İstisnaları mevcut olmakla birlikte, genelde görüleceği gibi, müsadere çoğunlukla idam ile paralel uygulanmıştır.

Justinianus dönemi, Roma Hukukunun en önemli kodifikasyonunun yapıldığı dönemdir. Yine, “barbar istilası”³ sonucu kaybedilmiş olan Batı

---

* İ. Bilgi Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi lisans programı ve Kültürel İncelemeler yüksek lisans programı mezunu. Prof. Dr. Mete Tuncay ile Doç. Dr. Levent Yılmaz'ın danışmanlığında *Prokopios'un Yapıtlarında Perslerin Temsili* isimli bir yüksek lisans tezi yazdı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Ortaçağ Tarihi doktorası yapıyor. İstanbul Barosu'nun Dış İlişkiler Merkezi'nde yürütme kurulu üyesidir.

¹ Latince *cōnfiscō/cōnfiscāre*, sandıkta saklamak, müsadere etmek anlamına gelir. *Kabağaça, Sina, Alova, Erdal*, Latince Türkçe Sözlük, Sosyal Yay., İstanbul 1995, s. 115. Ziya Umur'un Roma Hukuku Lugati'nde müsadere kavramının yer almamış olması da, kanımca Roma hukukçularının, konuya olan uzaklığını gösteren olgulardan biridir.

² Mesela İkinci Triumvira döneminde olduğu gibi siyâsî gruplar, Theodosius ve Justinianus dönemlerinde olduğu gibi öteki olarak görülen dinsel gruplar, Anastasius döneminde yapıldığı gibi etnik gruplar.

³ Terimi, çekince ile kullanıyorum. Unutulmamalıdır ki, Germenler, fethettikleri bölgelerde Roma Hukukunu devam ettirmişlerdir. *Lex Romana Visigothorum, Lex Romana Burgundionum, Edictum Theoderici* gibi kanunlaştırmalar mevcuttur. Genel açıklama için bkz. *Umur, Ziya*, Roma Hukuku Ders Notları, Beta Yay., İstanbul 1999, s. 108.

Avrupa ve Kuzey Afrika'daki topraklar için yeniden-fetihlere girişildiği ve bu girişimlerde büyük ölçüde başarılı olduğu bir dönemdi. Bu dönemde, teoloji alanında da birleşmeye yönelik bir siyâset izlenmiş, bu birliğin sağlanması da farklı dinsel grupların bastırılması ile sağlanmaya çalışılmıştır. Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında ise, otoriter-merkeziyetçi yönetim biçimi bu dönemi önceki dönemlerden ayırır.⁴

II. Farklı Hristiyan Mezheplerinin Mülklerinin Müsaderesi

Justinianus, iktidarının ilk senesinde, “sapkın” olarak tanımladığı Hristiyanların kiliselerine el koyar ve bunları Ortodoks Hristiyanlara bağışlar.⁵

Justinianus'un bu müsaderesi, yasama faaliyetine başlamasından önce olduğundan, bu uygulamanın hukukî temeline bakmak gerekir. Theodosius Yasası, “heretik” addettiği mezheplere kilise inşasını yasakladığı gibi, mülklerinin müsaderesinin de yasal temelini hazırlamıştır.⁶ Buna rağmen, bir yasanın mevcudiyeti, her dönem aynı katılıkta uygulandığını göstermez.

Erdoğan, Belgin, Roma Hukuku: Tarihi Giriş, Hukuk Tarihi, Genel Kavramlar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 73-74. **Drew, Katherine Fisher**, The Burgundian Code; Book of Constitutions or Law of Gundobad, University of Pennsylvania Press 1996; **Drew, Katherine Fisher**, The Lombard Laws, University of Pennsylvania Press, 1996. Aslında Justinianus döneminde yeniden fethedilen bölgeler, Roma Hukukunun devam ettiği bölgelerdi. Bu nedenle, dönemin yeniden-fetihçi argümanlarının günümüzde halen dönemi çalışan akademisyenlerce yinelenmesinin ve temellendirmeye çalışılmasının ne denli anlamlı olduğu düşünülebilir.

⁴ Justinianus dönemi, Seidler tarafından, Bizans İmparatorluğu'nun resmi öğretisinin en iyi duruma geldiği dönem olarak ele alınır ve bu öğretinin üç temel öğesini vurgular: “Hristiyan dini, Roma hukukundan gelen fikirler ve erkin Tanrısal kökenli olduğu inancı.” Seidler, imparatorun öncelleri zamanında Hristiyan öğretisinin devlet dini olduğunu, inançlılardan hükümdara karşı sadıkane bir itaat ve tevazu göstermeleri istendiğini, Roma yorumuyla Stoacı hukuk kavramının da, dünyaya bir düzen getirme yetkisini de imparatorluğun genel olarak kabul edilen kuralları arasına kattığını, hükümdarın kutsal erki üstüne Doğulu teokratik anlayışının da bu resmi öğretiyi etkilediğini belirtmektedir. **Seidler, Grzegorz Leopold.**, Bizans Siyasal Düşüncesi, (Çev. Tuncay, Mete, Göçebe Yay, 1997, s. 22-23) Dölger'e göre, hükümdarın kutsallığı, dünyayı ve Kiliseyi İsa adına yönetmeye hakkı olduğu düşünceleri Constantinus zamanında temellendirilmeye başlanmıştır. **Dölger, F.**, Byzans. Berne, 1952, s. 93. Aktaran **Seidler**, s.23

⁵ **Theophanes**. Chronographia, I.176. (Kullanılan metin: Theophanes. Chronicle of Theophanes The Confessor. Byzantine and Near Eastern History. AD 284-813. Çev. **Mango C./ Scott, R.** Oxford, Oxford University (Clarendon) Press, 2006.) Theophanes, M.S. 527/8 senelerinde yapılmış olan bu kovuşturmada genel olarak sapkınların kiliselerinin müsadere edildiğinden bahseder, sadece Eksakionit Ariusculara istisna yapılmıştır.

⁶ Codex Theodosianus. 16.5.8. ile, Ariuscuların, Eunomiancılarının, veya Ethius'un takipçilerinin kilise inşa etmeleri yasaklanır ve eğer bu tür kiliseler inşa ederlerse, mülkleri müsadere edileceği ihtar edilir. Bu ceza, aslında tamamen Ariusculara yöneliktir çünkü

Farklı mezhep ve dinlere karşı bu hoşgörüsüzlük siyâseti, zaman zaman uygulanmış olsa da, süreklilik arz etmez. Mesela Anastasius döneminde bu tür bir uygulamadan söz etmek güçtür. Bu siyâset, Anastasius'tan sonra tahta geçen, (Justinianus'un amcası olan) Justinus ile başlamıştır. Justinus'un imparator olmasıyla birlikte, ortodoks görüş imparatorluk yönetiminde baskın olur ve merkezde Anastasius dönemi heterodoksisinden oldukça farklı, hoşgörüsüz bir anlayış yerleşir. (Kronik yazarı Theophanes, Anastasius'u dindarlıktan uzak diye nitelerken, Justinus'u ortodoks inancın savunucusu olarak selamlar.) Justinus'un yönetiminde, (M.S. 523/4 senelerinde) Maniciler için imparatorluğun doğu bölgelerinde Hypatios tarafından kovuşturma yapılır.⁷

Justinus'un sistemli bir müsadere siyâseti mevcut değildir, örneğin farklı Hristiyan mezheplerinin kiliselerine el atmayı düşünmez. Bu adımı Justinianus atacak ve "sapkın" olarak tanımladığı mezheplerin, mülkiyet hakkını gasp edecektir.

Roma'nın Hıristiyanlaşmasından sonra, Justinianus'a kadar aynı hoşgörüsüzlüğün kesintisiz olarak gelmiş olduğunu söylemek güçtür. Justinianus'un bu baskı siyâseti, dinî birleşmeyi hedeflemesinden gelmektedir, gibi bir argümanla bir meşrulaştırmaya gitmek de çok anlamlı değildir. Mesela *Henotikon*⁸ isimli çalışmanın yazarı İmparator Zenon da, dinî birleşmeyi hedefleyen bir anlayışa sahiptir. Hıristiyanlıktaki mezhep ve görüş ayrılıklarını gidererek imparatorluk çapında bir birlik sağlamayı istemektedir. Ama bu birliği sağlamak için zor kullanmaktan ve ayrı mezheplerden olanlara karşı -yönetiminin son senesine kadar- baskı, müsadere gibi uygulamalardan kaçınmıştır. Zenon döneminde zaman zaman müsadere uygulamasına gidilmiştir, ama bunlar sistemli bir siyâsetin sonucu değildir. Mesela, imparator Zenon, praefect Arkadios'un öldürülmesini emreder, ama emirden haberi olan praefectus kiliseye sığınır ve canını kurtarır. ancak malları müsadere edilir.⁹ İktidarının son senesinde, kendisine karşı yapılan bir isyânı bastıran Zenon, âdil olmayan idamlar ve müsadere yapar. Ama hüküm sürdüğü

Eunomiancılık da Ariusculuğun doğudaki bir koludur. İsa'nın doğasının babasından farklı olduğuna inanır ve ederek benimseyen akım. Antakyalı Aethius tarafından kurulmuştur. Kanun metninde, iki kere aynı akımdan bahsedilmiş olması, Kanun koyucunun kazuistik olma kaygısından kaynaklanabileceği gibi, pekâlâ cezaya çarptırıldığı akıma dair cehaletinden de kaynaklanabilir.

⁷ Theophanes, I. 171.

⁸ Bu çalışma günümüze sadece bazı yazarlarca aktarılan pasajları ile ulaşmıştır.

⁹ Theophanes, I.135. Burada görüldüğü kadarıyla kiliseye sığınmak bir kimsenin canını kurtarması için kâfi ise de, mallarını müsadere kurtarmamaktadır.

dönemin tamamı incelendiğinde, bu uygulamaların yönetim anlayışıyla uyumlu uygulamalar olmadığı görülür.¹⁰

III. Paganlara Karşı Müsadere

Justinianus'un hukuk kodifikasyonuna başlamasından bir sene sonra, yani iktidarının üçüncü senesinde, paganlara ve iktidarcı "sapkın" olarak nitelenen her türlü akıma karşı, büyük çapta bir kovuşturma yürütür ve paganların malları müsadere edilir.¹¹ Mülklerinin müsadere yanında, paganlar imparatorluk kurumlarındaki görevlerinden alınır ve her türlü memuriyetten mahrum edilirler.¹² Kırsal paganizmin (ve Samaritler, Maniciler gibi heretik akımların) bastırılması da müsadere tehdidi ile birlikte uygulanmıştır. Bu baskı sonucu olarak çıkan isyanda, 100.000 kişinin öldürüldüğü bilinmektedir.¹³ İsyanın bastırılmasından sonra İmparator, paganlara karşı tekrar kovuşturma yapar ve mallarını müsadere eder.¹⁴ Yine M.S. 546 senesinde, başkentte paganlara karşı diğer bir kovuşturma dalgası olmuştur.¹⁵

¹⁰ **Theophanes**, I.136. Theophanes, imparator Zenon'un epilepsi yüzünden öldüğünü, ancak ölürlen sürekli Pelagios ismini zikrettiğini aktarır. Pelagios, imparatorun âdil olmayan bir idamı ile öldürülmüştür ve imparatorun ölmekteyken duyduğu suçluluğa atıf yapılır. (Melsela Prokopios da, Germen Theoderik'in yaptığı haksız idamlardan duyduğu suçluluğun semptomatik bir okumasını yapar. Bkz. **Prokopios**, Savaşların Tarihi. v. i. 35-39. Kullanılan metin: Procopius, Vol. III. History of The Wars Books V-VI.15 [The Gothic War]. Çev. **Dewing, H. B.** Loeb Classical Library, No.107 Bury St Edmunds, Suffolk, Harvard University Press, 1993.

¹¹ **Theophanes**, I. 180.

¹² **Codex Iustinianus**, I.5.12.

¹³ **Prokopios**, Anekdot. xi. 21-30.

¹⁴ **Prokopios**, Anekdot. xi. 31-32.

¹⁵ İkinci kovuşturmanın kaynağı Zuqnin kroniğidir. (Zuqnin Kroniği, 852. Kullanılan metin: The Chronicle of Zuqnin Parts III and IV, AD 488-775 [Medieval Sources in Translation: 36.] Çev. **Harrak Amir**, Toronto: Pontifical Inst. Of Medieval Studies, 1999, s. 91-92.) 8. yüzyılda yazılmış anonim bir Süryani kroniği olan bu kronik, Justinianus dönemine dair oldukça detaylı malumatlar içermektedir. Kronik yazarlarının, olayları zaman dilimlerinde sırasıyla anlattığı kritere ve kronik üslubuna aykırı olarak, Zuqnin Kroniği yazarı, MS. 540-541 seneleri olaylarını anlattığı bölümde, Manicilerin kovuşturmasını anlattığı pasajın hemen ardından, bu olayın üzerinden beş sene sonra Paganlara karşı yapılan kovuşturmaya yer verir. İçlerinde Gramercilerin, hukukçuların, hekimlerin, ünlü kişilerin ve asilerin yer aldığını belirtir. Burada müsadere uygulamasına yer verilmese de, din değiştirmeyen paganların öldürüldüklerinde mallarının müsadere edildiği bilinmektedir. Özellikle Phokas adlı bir patrisyenin sonu detaylı bir şekilde anlatılır. Kovuşturmaya uğrayan Phokas'ın intiharı üzerine, definde imparatorun emriyle "eşeğin defni" adı verilen aşağılayıcı bir defin şekli ile gömülür. Bu defin, cenazede kimsenin hiçbir dua, seramoni yapmasına izin vermeksizin gömülmesidir. Phokas'ı da ailesi bir mezara törensiz bir şekilde gömer. (Zuqnin Kroniği, 852. The Chronicle of Zuqnin, s. 92) Yalnız, metin bu noktada herhangi bir müsadere uygulamasından bahsetmemektedir. Paganların defin şekli, bu kro-

Paganizme karşı uygulanan bu baskı siyâseti Justinianus ile başlamıştır. Paganların tapınaklarına ilk kez Constantinus tarafından el atılır.¹⁶ (Yalnız Constantinus dönemi müsadere edilen bir pagan tapınağının sahiplerine iade edildiği bilinmektedir.¹⁷) İmparatorluğun Hristiyanlaşmaya başlaması ile birlikte, anti-Judaik ayrımcılık temelinde bir müsadere yaptırımı göze çarpar: Constantius, Yahudilerin köle satın almalarını yasaklayan bir yasa çıkartır, bunun yaptırımı da müsadere olacaktır. Eğer, bir Yahudi satın aldığı köleyi sünnet ederse, bunun yaptırımı da hem idam, hem mallarının müsaderesi olacaktır.¹⁸

İmparatorluğun Hristiyanlaşma sürecinin tersine döndüğü ve paganizmin restorasyonuna çalışıldığı kısa bir dönem olan İmparator Julianus'un hükümdarlığı döneminde, bir katedralin kapatılıp. kutsal nesnelere el konulduğu bilinir ama Julianus sistemli bir müsadere siyâseti gütmemiştir.¹⁹ Ama daha sonraki süreçte, Valens tarafından paganlara yönelik kovuşturma ve müsadere siyâseti izlenmiştir. İmparatorların aynı zamanda başrahip olduğu geleneği reddeden Gratianus, Pontifeks Maksimus unvanını reddederek, bu kurumu dağıtmış ve bu süreçte paganlara karşı kovuşturma başlatmış, fakat yalnızca tapınak mülklerini müsadere etmekle yetinmiş. şahısların mülklerine el atmamıştır. Bu dönemde (MS. 382 senesinde) yapılan bir yasama ise, uygulamasını daha geç bir dönemde (MS. 390lar) gösterecek ve Theodosius'un yönetimi altında tapınakların tüm gelir getiren mülkleri de müsadere edilecektir.²⁰

Theodosius dönemi siyâseti, Paganlar dışında bir başka dini azınlığı da hedef alır: İskenderiye'de Hristiyanlar ile Yahudiler arasında çıkan çatışmalar sonucu, Yahudilerin mülkleri müsadere edilir ve Yahudiler bu şehir-

---

nikte anlatıldığı şekli ile Anekdotla uyumludur. **Prokopios**, Anekdotla. XI.31. Kullanılan metin: Procopius, Vol. VI. Secret History. çev. **Dewing, H. B.**. Loeb Classical Library, No.290. Bury St Edmunds, Suffolk. Harvard University Press, 2004. Ayrıca bkz. **MacMullen, Ramsay**, Christianity and Paganism in the Fourth to Eight Centuries. New Haven, Yale University Press, 1997, s. 27. 176. 177.

¹⁶ De Rebus Bellicis, I-II. Aktaran: **Treadgold, Warren**. Byzantium and Its Army, 284-1081, Stanford University Press, Stanford 1995, s. 167. Treadgold. müsadere gelirinin nereye harcandığı konusunda, De Rebus Bellicis'te askeri ihtiyaçların gösterildiğini, ancak Libanius'un, müsadere gelirinin Konstantinopolis inşası için kaynak yaratmış olduğunu söyler. De Rebus Bellicis metni için bkz. **Thompson, E. A.**. A Roman Reformer and Inventor, being a new text of the Treatise De Rebus Bellicis. Clarendon Press. Oxford, 1952.

¹⁷ **Clifton, Chas S./ Harvey, Graham**. The Paganism Reader, Routledge, New York, s. 22.

¹⁸ **Theophanes**, I.36.

¹⁹ **Theophanes**, I.50.

²⁰ Ramsay MacMullen, paganizmle yapılan mücadelede iktisadi saldırı olarak tanımladığı bu süreçte, yasal zeminin çok dikkat çekmeden oluştuğunu, MS. 382 senesinde yapılan yasanın pek dikkat çekmediğini ama 390lı senelerde müsaderelerin başladığını ve MS. 407/8 senelerinde tapınakların yıkımına dair karar alındığını belirtir. **MacMullen**, s. 55-56

den tehcir edilirler.²¹ Bu dönemin karakteri anti-Pagan ve anti-Judaik müsadere ve tehcirdir. Theodosius dönemi, yasamacılık anlayışı bakımından olduğu gibi, iç-ötekilere karşı yaptırımlar bağlamında da Justinianus döneminin öncülüdür.

IV. Manicilere Karşı Müsadere

Justinianus döneminde kovuşturmaya uğrayan diğer bir dinî azınlık da Manicilerdir. Kovuşturulmaya uğrayan Maniciler,²² imparator Justinianus'un emri üzerine huzuruna getirilirler. İmparator onlarla uzun tartışmalara girer, Kutsal Kitaptan bölümler göstererek yanlış yolda olduklarını anlatmaya çalışır. Karşısındaki Maniciler ise korkusuzca bağırarak, Mani'nin öğretileri için yakılmaya bile hazır olduklarını, her türlü acıya ve işkenceye katlanacaklarını beyan ederler. Bunun üzerine imparator, arzularını yerine getireceğini söyler ve Maniciler teknelere doldurularak açık denizde yakılırlar. Bundan sonra, ünlü kadınlar, asiller ve patrisyenlerin arasında olduğu Manicilerin mülkleri müsadere edilir.²³

Benzer bir uygulama, Bizans'ın doğu komşusu, Sāsāni İmparatorluğu'nda görülmektedir. M.S. 528 senesinde, Manici inanç İran'da yaygınlaşmıştır, hatta İndarazar isminde bir psikopos dahi çıkarmıştırlar. Gerek Zerdüşti din adamları, gerek de imparator bu inançtan rahatsızdırlar. İmparator, tüm Maniciler ile din adamlarını katleder ve hepsinin malları müsadere edilir. İmparator, bununla birlikte bir emir vererek, bulunan her Manicinin yakılarak öldürülmesini ve kitaplarının da birlikte yakılmasını emreder.²⁴ Daima,

²¹ **Theophanes**, I. 82. Bunun dışında, Theodosius'un bir Patrisyenin mülkünü müsadere ettiği bir durum da mevcuttur, ama şahıslara yönelik sistemli bir müsadere uygulamasına rastlanamamaktadır. **Theophanes**, I.96.

²² Zuqnin kroniğindeki aktarılan bu hadise, MS. 540-541 arasında gerçekleşir. (Zuqnin Kroniği, 852. The Chronicle of Zuqnin, s.90-91) Aynı dönemde, Laodikea'da büyük bir deprem olmuştur. Justinianus'un büyük miktarda altın göndererek Laodikea'yı yeniden inşa ettirdiği ve surlarını onarttığı bilinmektedir. Manicilerin kovuşturması ve mallarının müsaderesinin tam da bu dönemde yapılmış olması, iktidarın kaynak yaratma çabasına da bağlanabilir.

²³ Zuqnin kroniği yazarı, burada zekice bir öngörüyle Manicilerin toplumsal statülerine ve mülk sahibi kimseler olduğunu belirtir. Bu da, kovuşturmaların diğer bir sebebi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar.

²⁴ **Malalas**, Chronographia. XVIII. 30. (Kullanılan metin: The Chronicle Of John Malalas. [Byzantina Austrelia 4.] Çev. **Jeffreys, E./Jeffreys, M./ Scott, R.**. Melbourne 1986, s. 258-259) Ioannes Malalas, bu katliama Hristiyan Psikoposunun da şahitlik yaptığını aktarır ve olayı sonradan vaftiz olan ve Timotheos ismini alan bir Pers tarafından aktarıldığını belirtir. İran'da Manicilere karşı kovuşturma, Theophanes tarafından Kubad döneminde, M.S. 523/24 senelerinde yapılmış olarak aktarılır. Olay, Malalas'ın anlatımıyla paraleldir, bulunan her Manicinin yakılarak idâm edilmeleri ve mülklerinin müsadere edilmeleri emredilmiştir.

kovuşturmanın ardından, kovuşturulanların mülkleri müsadere edilmektedir. Her iki imparatorlukta da, had safhada bir fiskalizm uygulamaktadırlar.

Belirtmek gerekir ki, Manicilik daima bu tür muamelelere marûz kalan bir akım değildi, hatta aksine, Anastasius döneminde durumları oldukça farklıydı. Maniciler (ve hatta heretik olarak görülen Ariuscular da) imparator Anastasius'tan memnundurlar. İmparatorun annesi Manici ve amcası Klearchos ise Ariuscu mezheptendi. İmparatorun ailesinin heterojen yapısı da, onun uygulamalarını da belli ölçüde etkilemiş olduğunu gösterir. Anastasius, Suriyeli-İranlı karma bir aileden gelen Kyzikos adlı Manici bir ressama da hâmilik yapmış, bunun bir ayaklanmaya sebep olmasına rağmen de, fantastik tarzda nesnelere çizmesini takdirle karşılamıştır.²⁵ Buna rağmen, dinî gruplara yönelik hoşgörünün olduğu bu dönemde, etnik gruplara karşı hoşgörüsüzlük mevcuttur. Anastasius dönemi karakteristiği olarak da tehcir ve (bireysel bazda) sürgünler göze çarpar. Konstantinopolis şehrinde isyânlara katılmaları sebebiyle Isaurialıların tehciri²⁶ veya bireysel bazda Euphemios'un sürgünü²⁷ bu uygulamalara örnek olarak görülebilir. Isaurialıların tehciri, Anastasius'un kendisinden önceki döneme tepkisi olarak addolunmalıdır. (Kaynaklarda açıkça yer almamakla birlikte, tehcir sonucunu müsadereye başvurduğu mantıksal bir sonuç olarak düşünülebilir.)²⁸

Theophanes, I.170. Yalnız, Bizans metinlerinin İran'daki Mazdakçı akımı Manici olarak karıştırıyor olmaları mümkündür. Gerçi bu olay, iki yazarın tarihte uzlaşmamasına karşın, Pers İmparatoru Kubad'ın zamanında geçmektedir ve Kubad'ın da Mazdakçı hareketi benimsemiş olduğu ve Zerdüştilikten uzaklaştığı Arap kaynaklarından bilinmektedir. Mazdakçılığa yönelik büyük bir kovuşturma ve katliam Kubad'ın oğlu Hüsrev tarafından yapılmıştır. Oysa Malalas'ın kroniğinde, M.S. 530 senesinde Hüsrev tahta geçer ve Manicilere destek vererek Zerdüşti kasta karşı büyük bir kovuşturma yapar. *Malalas*, XVIII. 68. Bu anlatı, daha sonraki dönemlerin İslam tarih yazıcılığı ile çelişmektedir.

²⁵ **Theophanes**, I.150.

²⁶ **Theophanes**, I.138. Bu bağlamda, Ostrogorsky'nin tespitine göz atmaya değer: "Kültür bakımından Isaurialılar hiç şüphesiz, kendilerine Grek-Roma kültür hazinesinin çok daha önce açılmış olduğu Germenlerden çok daha aşağı bir seviyede buluyorlardı, amma, Germenlerin aksine bunlar devletin teb'ası oldukları için Grek-Roma düşüncesine göre barbar sayılmıyorlardı. Buna rağmen Bizanslı ahali tarafından yabancı addedilmekte olup Isaurialıların hükümeti de Aspar zamanındaki Germenlerin hükümetinden daha az nefret uyandırmıyordu." *Ostrogorsky, Georg*, Bizans Devleti Tarihi (Çev. *İşıltan, Fikret.*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 57.)

²⁷ **Theophanes**, I.140.

²⁸ "Anastasios I.'un imparatorluğa yükseltilmesi Isaurialılar hâkimiyetinin sonu demektir. Ancak mukavemetleri tamamıyla kırılıncaya kadar (498) İmparator bunlara karşı tam bir savaş yürütmek zorunda kaldı. Bundan sonra Isaurialılar büyük kitleler halinde yurtlarından çıkartılıp Trakya'ya yerleştirildiler. Kudretleri parçalanmış ve Bizans'ın etnik buhranı sona ermişti. Buna mukabil dinsel kriz daha da arttı." *Ostrogorsky*, s. 60.

Manicilere karşı bu ayrımcılığın, yasal temelleri Theodosius dönemine dek gitmektedir.²⁹ İmparator Zenon döneminde ise Manicilerin ölüm cezasına çarptırılacağına dair emirnâme çıkartılır.³⁰ İmparator Justinus ve Augusti ünvanı ile Justinianus'a ait bir emirnâme ise dönemin zihniyet yapısını oldukça açık yansıtmaktadır: Heretiklere hoşgörülü davranmalarındaki amacın, onların mantığa uyarak "daha iyiye" yönelmelerinin beklentisi olduğunu belirten metin, heretiklerin hoşgörüsüzlüğe kapıldığını ve yasal düzeni ihlâl ettiğini iddia eder ve bu nedenle, heretiklerin tıpkı Maniciler gibi "öteki kişiler" olarak anılacağını belirtir. Yalnız, Maniciler ve onlara benzeyenler, toplumdan dışlanmalı ve kimse bu kişilere hoşgörü göstermemelidir. Bir Manicinin görüldüğü her yerde yaptırımlara tâbi olması gerekmektedir.³¹ Metinden anlaşıldığı şekliyle Justinus'un iktidarının son senesinde çıkmış olması gereken ve bize kısmen ulaşmış bu emirnâme, Justinianus'un iktidarının ilk senesinden itibaren izlediği siyâsetinin ne tür bir zihniyeti yansıttığını teşhir etmektedir.

V. Şahıslara Karşı Müsadere

Justinianus dönemi müsadere uygulamalarına bakıldığında, imparatorluk görevlilerinin de, Heretikler, Paganlar ve Maniciler ile benzer bir kaderi paylaştığı söylenebilir.

Quaestor Sacri Palatii³² olan Tribonianos, Corpus Iuris Civilis'in bölümlerinden Digesta'nın hazırlanmasında en önemli rolü oynamıştır, bu derlemenin hazırlanmasını bir kurul ile, uzun soluklu bir çalışmanın sonucunda başarmıştır.³³ Çağdaşları içerisinde, Tribonianos, bilgisi ve eğitimiyle sivril-

²⁹ Codex Theodosianus, xvi.5.7., C.T. xvi.7.3. ve C.T. xvi.5.11. Akt. Gardner, Ian/ Lieu, S. N. C., Manichaean Texts From The Roman Empire, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 145-148.

³⁰ Gardner/ Lieu, Codex Iustinianus I.5.11'de (ve Basilica I. 25.'te) yer alan bu yasanın Zenon veya Anastasius'tan hangisinin döneminde çıkartılmış olduğu konusunda kesin birşey söyleyememektedir. Metnin M.S. 487 veya MS. 510 tarihli olabileceği belirtilmektedir. Eğer, metinde yer alan Konstl Boethius, ünlü filozof Anicius Manlius Boethius ise, metnin MS.510 senesine ait olabileceği belirtilmektedir. Eğer metin Anastasius dönemine ait kabul edilirse, bu durumda tarihsel metinlerden çıkan Anastasius portresi ile ciddi bir ihtilaf mevcut olacaktır. (Metne dair diğer bir nokta da, orijinal Latin metnin korunamamış olması, Yunanca çevirisinin Basilica I. 25'te mevcut olmasıdır.)

³¹ Codex Iustinianus I. 5.12. (Basilica I. 26.)

³² Bu mevkii, Dominatus devrinde, kanunların hazırlanması, hukuk ihtilaflarında istişâre gibi bilhassa hukuk işleriyle meşgul olan devlet nazıdır. Quaestor Sacri Palatii, İmparatorluk devrinde imparatorun istişâre heyeti çalışmalarına başkanlık ederdi. Umur, Ziya, Roma Hukuku Lugati, İstanbul: Fakülteler Matbaası, İstanbul 1983, s. 176.

³³ Erdoğan, s.74. Erdoğan, Tribonianus'un Quaestor Sacri Palatii olduğunu belirtir. Prokopios'ta ise sadece Quaesor (metinde geçen; κοιαιστωρα) olarak tanımlanır. Prokopios. Savaşların Tarihi. I. xxiv, 11.

miş birisidir, ama kişiliğinin olumsuz bir yanı da vardır: Paraya düşküncüdür ve adaleti gelir elde etmek için satabilmektedir. Kanunları ihtiyaca göre yorumlamaktadır.³⁴ Nika isyânında, sirk grupları Kapadokyalı Ioannes ile Tribonianos'un peşine öldürmek için düşünce, Tribonianos görevden alınır.³⁵ Daha sonra tekrar göreve getirilen³⁶ Tribonianos'un öldükten sonra malları, mirasçıları olmasına rağmen müsadere edilecektir.³⁷

Malları müsadere edilen diğer bir imparatorluk görevlisi de, Praefectus Praetorio³⁸ olan Kapadokyalı Ioannes'tir. Tribonianos ile aynı kaderi paylaşır: Nika isyânında görevinden alınır,³⁹ isyânın bastırılmasının akabinde tekrar görevine döner.⁴⁰ Vandalların elinde bulunan Kuzey Afrika topraklarının yeniden fethi girişimine karşı çıkar.⁴¹ Yolsuzlukları ve kendisine karşı yapılan entrikalar sonucunda, Kyzikos'a rahip olarak sığınır, malları müsadere edilir.⁴²

³⁴ Bu portrenin kökeni, Prokopios'un Savaşların Tarihi (Gr. *Ipér Ton Polémon*) isimli çalışmasının ilk kitabıdır. Justinianus ve Tribonianos'un çağdaşı Prokopios'un bu metni, sağlığında dağıtılmış ve çağdaşlarıncı bilinen, Agathias gibi ardılı tarihçilerce devamı yazılan bir çalışmadır. Bu bölümde, Tribonianos'un portresi Kapadokyalı Ioannes ile beraber sunulur.

³⁵ Prokopios, I xxiv, 17.

³⁶ Prokopios, I. xxv. 1, 2.

³⁷ Prokopios, Anekdot. XX.17.

³⁸ "Principatus devrinin başlarında, İtalya ve Roma'da bulunan imparator muhafız küt'ası mahiyetindeki ordunun başında, mülki ve askeri idareye hakim, imparatorun hakiki vekili mahiyetinde büyük bir devlet memuru. Eyalet valilerinin gördükleri davaları, imparator namına istinaf yoluyla görür; bazı mühim davaları, yine imparator namına bizzat karara bağlardı. Constantinus bunların ordu kumanda etme yetkilerini kaldırmıştı ve son imparatorluk devrinde aynı isim, imparatorluğun dört büyük Praefectura'sının başında bulunan umumi valilere verilmişti. Askeri kumandanlık sıfatları yok, fakat mülki idarede diğer eyalet memurlarının hepsinin üstünde, imparator yerine idari ve kazai bütün işlere bakarlardı." *Umur*, s. 166.

³⁹ Prokopios, Savaşların Tarihi. I. xxiv.17. (Kullanılan metin Procopius. Vol. I. History of The Wars Books I-II [The Persian War]. İng. çev. Dewing, H. B., Loeb Classical Library, No.48. Bury St Edmunds, Harvard University Press, Suffolk 2002.)

⁴⁰ Prokopios, I. xxv. i.

⁴¹ Prokopios, III.x.7-17. (Kullanılan metin: Procopius, Vol. II. History of The Wars Books II-IVI [The Vandalic War]. İng. çev. Dewing, H. B., Loeb Classical Library, No. 81. Bury St Edmunds, Harvard University Press, Suffolk 1990). Prokopios, Ioannes'in kısa söylevine yer verir. Ioannes'in mantıklı argümanları karşısında Justinianus düşüncesini değiştirmişken, doğulu bir rahibin rüyasından etkilenecek eski kararına döner ve Kuzey Afrika hazırlıklarına başlar. Prokopios, III. x. 17- 21.

⁴² Prokopios, I. xxv. 32. Prokopios. Anekdot. XXI. 5. Bu metinde, Justinianus'un taktiğini şu şekilde tanımlar: Önemli mevkileri satmakta, sonra bu mevkileri alanların tebaasını soyarak para toplamalarına göz yummakta, yeterli birikim yaptıklarında ise, tebaasının yakınmalarına kulak vermekte ve görevlilerin mallarını müsadere etmektedir. (Anekdot. XXI. 9-15.)

Justinianus döneminin başarılı komutanı, Kuzey Afrika ve İtalya fatihi Belisarius'un ise, ölümünden sonra mülküne el atılarak imparatorluk hazinesine aktarılır.⁴³

Müsadereye marûz kalan diğer bir imparatorluk görevlisi ise Bessas'tır. Birçok savaşta görev almış olan General Bessas'ın suçu, gözden düşmek olmuştur. Agathias'ın deyiimiyle "Justinianus'un kara kitabına giren" Bessas, görevinden alınır ve mülkleri müsadere edilir.⁴⁴

Kaesariyalı bir hatip olan Evangelus'un mülkü ise ortada bir sebep olmamasına rağmen müsadere edilir.⁴⁵ Muhtemel sebebi, göze batacak bir zenginliğe sahip olmasıdır.

Nika isyânı sonrasında ise, Senato üyelerinin malları müsadere edilir, bunların içinden ağır vergilere tabi olanlar sahiplerine iade edilir.⁴⁶ (Eğer Ayasofya'nın Nika isyânından sonra inşa edilmeye başlandığı dikkate alınırsa, tıpkı Constantinus gibi, Justinianus da müsadere gelen geliri kalıcı bir esere vakfetmiştir denilebilir.)

Müsadere yaptırımının belirtilebilecek tek olumlu yanı, yurttaşların birbirine bağlılık sözleşmeleri yapmalarında, yani bir tür feodaliteye giden yolu tıkamaya çalışan bir yaptırım olmasıdır. Codex Iustinianus II. 54. 1, İmparator Leon döneminden kalmış olan, patronicium uygulamasının -yani özgür bir insanın kendini bir sahibe bağlamasının- önünü kapayan bir düzenlemeyi ihtivâ eder: Eğer herhangi bir kimse, bir kimseyi kendine efendi seçerek himayesine girerse, bu tür bir sözleşmenin geçerliliği olmayacağı gibi, bu tür girişime toplu halde bulunulduğunda bulunanların köyleri, girişime şahsî olarak bulunulduğunda bu kimsenin mülkleri müsadere edilecektir.⁴⁷

VI. Müsaderenin Mantığı

Roma hukukunda var olduğu ve modern hukuktakinden çok daha fazla uygulandığı kabul edilen müsadere kurumu, bir ceza hukuku kurumu olarak tanımlanmış ve uygulamasının yurttaş için bir ceza teşkil ettiği belirtilmiştir. İstimlâktan farklı olarak, bir yurttaşın bir mala malik olmaktan mah-

⁴³ Theophanes, I, s. 241.

⁴⁴ Agathias, Tarihler. III. 3. (Kullanılan metin: Agathias. The Histories. İng. çev. Frendo, J. D.. Berlin. Walter der Gruyter. 1975.)

⁴⁵ Prokopios, Anekdot. xxx. 17-21, xxviii. 2-10.

⁴⁶ Prokopios, Anekdot. xii. 12-13.

⁴⁷ Sarris, Peter, Economy and Society in the Age of Justinian, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 191-192.

küm etmek olduğu belirtilmiştir.⁴⁸ Hâlen, müsadere kurumunun Cumhuriyet devrinin sonlarından başlayarak, uygulamasının ve hukukî yansımalarının üzerine yeterince çalışılmamıştır.⁴⁹

Her ne kadar, Roma-Bizans geleneğinde (özellikle iktidarın potansiyel muhaliflerine yönelik) mülkiyet müsaderesinin, her zaman finansal güçlükler için bir çözüm olduğunu ve oldukça eski bir tarihi olduğunu, Constantinus'un ilk kez pagan mabetlerinin hazinelerine el atarak dinî kurumlara yönelik de müsadere başlattığını, yalnız bu uygulamanın Heraklius dönemine kadar sistematik bir uygulaması olmadığını ileri sürülmüş ise de⁵⁰ Heraklius döneminde bulabileceğimiz müsadere uygulaması Justinianus döneminden daha sistematik olamazdı.

Bir başka bağlamda, müsadere siyâsetinin olumlandığı da görülmektedir: Septimius Severus'un üçüncü yüzyıldaki krize, müsadere ve merkezî yetçilik tesisi ile çözüm ürettiği ve üçüncü yüzyıldaki anarşinin imparator ve ordusunu merkeze alan bir iktisâdî sisteme dayalı totaliter bir hükümet ile son bulduğu görüşü ileri sürülmüştür.⁵¹ Bu yaklaşım acaba Justinianus dönemini anlamamız için de kullanılabilir mi? Yani Justinianus'un bir krize

⁴⁸ Tahiroğlu, Bülent, Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 101-102. Tahiroğlu, Scialoja'dan şu örnekleri aktarır: I. yüzyılda imparator Neron, Kuzey Afrika'da altı tane mülk sahibinin geniş arazilerini ağır şartlarda kiraya vermiş olmaları sebebiyle, bu kişileri ölüme mahkûm eder ve mülklerini müsadere eder. Bir de Virgilius'tan örnek verilir: Augustus'un emekli askerlerine verilmek üzere tarlası, küllübesi, otlakları müsadere edilen kişilerden bahsedildiği belirtilir.(Tahiroğlu, s.102.) İstimlâk ile ilgili tartışmalarda ise iki kez Suetonius'tan alınan bir pasaj üzerinde durulur: Augustus yapmak istediği meydanı, orada bulunan evleri yıkmaya cesaret edemediği için daha küçük olarak tanzim etmiştir. Bu olay iki yerde istimlâk bağlamında tartışılmış ve iktidarın mülkiyete saygısı örneği olarak verilmiştir.(Tahiroğlu, s. 98, 102-103.) Oysa İkinci Triumvira dönemi haksız idam ve müsaderelerine göz atılsa ve Suetonius yerine Appianos okunsa idi, uzun bir bölümü bu konuya ayırması gerekebilirdi.

⁴⁹ Bizans iktisât tarihi alanında hazırlanmış, en yetkin çalışma olarak genel kabul gören A. Laiou'nun editörlüğünde hatırlanan The Economic History of Byzantium başlıklı çalışma, geç dönemi kapsadığından, Justinianus dönemine sadece belli yazıların bölümlerinde değinilmiştir. Müsadere adı altında bir başlık açılmadığı gibi, belli dönemlerdeki müsadere uygulamalarına değinilmekle yetinilmiştir. Bkz. Laiou, Angeliki E., (Der.) The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century, Vol.I-III, Dumbarton Oaks, Washington 2002.

⁵⁰ Hendy, Michael F., Studies in the Byzantine Monetary Economy, C.300-1450, s. 231.

⁵¹ Bu görüş, Antik Roma'yı iktisâdî tarih açısından çalışan Tenney Frank'a aittir. Frank, Tenney, An Economic Survey of Ancient Rome, 6 vols., Baltimore 1933-40, s. 300, 304. Akt.: MacMullen, Ramsay, Corruption and The Decline of Rome, Yale University Press, New Haven, 1988, s. 14. MacMullen, bu yaklaşımın Antik tarihçilikten değil, modern tarihçilikten kaynaklandığı görüşündedir. (Loc cit.) Kanımca da, Frank'ın Roma bağlamında totalitarizmden bahsetmesi isabetli değildir, Severus döneminin totaliter değil ama militarist-otoriter bir merkezîyetçilik olarak tanımlanması daha doğrudur.

çözüm üretmek için, müsaderele başvurulduğu ve merkezîyetçi yapılanmaya gidildiğini söylemek mümkün müdür? Bu soruya olumlu ve olumsuz yanıt verilebilir ve dönemin tarihi iki ayrı şekilde okunabilir.

Justinianus dönemi, kendine ait bir dünya görüşü⁵² içerisinde ele alınması gereken bir dönemdir. Müsadere siyaseti de, sadece iktisadî bir perspektiften ele alınırsa, dönemin iktisat zihniyetinin fiskalist yanı ile ilgili bir olgu olarak değerlendirilebilir.

İktisadî yaptırımın, genel olarak iç-ötekiler olarak tanımlanacak dinî (heretik, Pagan, Manici) azınlıklara karşı yapılan kovuşturmalar ile beraber yürütüldüğü açıktır. Müsadere iki amaca hizmet etmektedir: Siyâsî ve iktisadî. Yalnız, Justinianus dönemi incelendiğinde, siyâsî amaçlar öncelikli görülmektedir, iktisadî amaçlar siyâsî amaçlara feda edilebilmektedir.⁵³ Şahıslara karşı yapılan müsadere bir yana bırakılırsa, müsadere dinî azınlıklara yönelmiştir ve bu uygulamalar, baskı ve kovuşturma ile de olsa, dinî birlik kurmaya yönelik siyasetin sonuçlarıdır. Bu nedenle, müsadere siyaseti dönemin iktisadî zihniyetinin fiskalist boyutu olarak görülse dahi, dönemin siyâsî programından ayrı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Justinianus bağlamında ise, uyguladığı program kendisiyle başlamamıştır, kökleri daima önceki (özellikle Constantinus sonrası) uygulamalara dayanır.⁵⁴ Ama bu siyâset, ancak Justinianus ile birlikte doruk noktasına ulaşmış ve sistemli bir şekilde uygulanmıştır.

⁵² Bu dünya görüşü, Pazdernik tarafından "Justinianik ideoloji" olarak tanımlanmıştır. Bkz. Pazdernik, Charles, "Justinianic Ideology and the Power of the Past." Maas Michael, (Der.) The Cambridge Companion to The Age of Justinian, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 185-212.

⁵³ İmparatorlukta dinî birliğin sağlanması için yapılan baskı sonucu çıkan isyânda ölen 100.000 kişi çiftçi kesimine mensuptur. Bu vakanın sonucu, kolayca görüleceği gibi, çok büyük ölçüde toprağın işlenememesi ve verginin azalmasıdır. Fiskalist uygulama, siyâsî yaptırıma feda edilmiştir.

⁵⁴ Bu hususa ilk işaret eden, Bury olmuştur. İktisadî baskılar açısından dönem incelendiğinde, bunların Justinianus'un buluşu olmayıp, geçmişten gelen uygulamalar olduğunu belirtir. Bkz. Bury, J. B., A History of The Later Roman Empire, C.II., Dover Publ., New York 1958, s. 349. Belirtmek gerekir ki Bury, müsadere üzerinde değil, vergilendirme ve finans siyaseti üzerinde durmaktadır.